

Ellinci yıldönümünde 1956 Macar Devrimi

Ateş Uslu

Giriş

Soğuk Savaş tarihinin dönüm noktalarından biri olan 1956 Macar Devrimi XX. yüzyıl tarihyazımının en gözde konuları arasında yerini almakta gecikmedi: tarihçilerden filozoflara, siyaset bilimcilerden polisiye roman yazarlarına uzanan geniş bir yazar kitlesi bu olayı çeşitli boyutlarıyla ele aldılar. Devrimin ellinci yıldönümüne tekabül eden 2006 yılında bu ilginin artarak sürdüğü gözlemleniyor: konu üzerine düzenlenen ya da düzenlenmesi planlanan uluslararası konferansların ve yayımlanan kitapların sayısı, devrim konusunda yapılan araştırmaları teşvik etmek için Macar hükümetince verilen burslar sözkonusu ilginin boyutları hakkında bir fikir verebilir.¹

Bütün bu ilginin yanında, 1956 Macar Devrimi Soğuk Savaş'ın en "sorunlu" şekilde değerlendirilen konuları arasında yer almasıyla da dikkat çe-

¹ Bu noktada, Türkiye'de konu üzerine yapılmış çalışmaların sayısının yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Necip Çakır'ın 1989'da yayınlanan bir makalesi konu üzerine ayrıntılı bir başvuru kaynağı olma niteliğini korumaktadır: Necip Çakır, "Macaristan 1956: Devrim mi, Karşı Devrim mi?", *11. Tez* (9), Şubat 1989, s. 162-218. Ayrıca bkz. Necip Çakır, "Doğu Avrupa'da 'Devrim': 1946-1949", *11. Tez* (10), 1990, s. 80-99.

kiyor. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşünü önceleyen dönemde devrim olaylarının gerek Batı Bloku'nda, gerekse Doğu Bloku'nda tam anlamıyla "araçsallaştırıldığı" söylemek mümkün; bu araçsallaştırmaya bağlı olarak, 1956 Devrimi sosyalist ülkelerin² resmi söyleminde (ve Sovyet yörüngesindeki komünist partilerin söyleminde) bir "karşı devrimci komplo"ya³ indirgenirken, liberal tarihçiler ve siyasetçiler tarafından "komünizme karşı ulusal (hatta ulusçu) bir ayaklanma" olarak yüceltili. Son onyıllarda yapılan çalışmalarda bu tür çarpıtıcı hükümler belirli ölçülerde geride bırakılmış olsa da, 1956 olaylarının çözülmesinde sorunlu yaklaşımların çoğunlukla varlığını korumaya devam ettiği söylenebilir.

Bu yazı, 1956 Devrimi'nin, devrimi önceleyen sürecin ve devrimin çeşitli boyutlarda yarattığı etkilerin genel bir tasvirini yapmayı amaçlıyor. Bu doğrultuda öncelikle II. Dünya Savaşı'nın bitiminden 1956'ya uzanan dönemde Macaristan'da ve uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler incelenecek. İkinci bölüm, 23 Ekim Budapeşte öğrenci eylemi ve 4 Kasım Sovyet işgali arasında yaşanan devrim günlerini konu alıyor. Son bölümde ise 1956 Devrimi'nin kısa ve uzun vadede çeşitli boyutlarda yaptığı etkiler ele alınacak.

I. İkinci Dünya Savaşı sonrası Macaristan: devrime giden yol

1919-1945 arası dönemde Macaristan Avrupa'nın en gerici rejimlerinden biri tarafından yönetildi. Avusturya-Macaristan donanmasının eski amirallerinden Miklós Horthy'nin "naipliği" altında otoriter hükümetler tarafından yönetilen bu "kralsız krallık" tarım ağırlıklı bir ekonominin ve feodal toplumsal ilişkilerin kalıntılarının muhafaza edildiği anakronik bir devlet olarak varlığını sürdürdü. II. Dünya Savaşı'na Nazi Almanyası'nın yanında katılan Macaristan'ın savaştan yenik olarak çıkması (ve savaş bitiminde ülke toprakları üzerinde Sovyet ordusunun "kurtarıcı" vasfıyla konuşlanmış olması), ilerleyen yarım yüzyıl boyunca ülkenin siyasi yaşamına damgasını vuracaktı.

2 Yazı boyunca SSCB'yi ve II. Dünya Savaşı sonrası Doğu Avrupa ülkelerinin rejimlerini nitelemek için, sözkonusu rejimlerin kendi kendilerini tanımlamak için benimsediği "sosyalist" sıfatı ya da "halk demokrasisi" kavramı kullanılmıştır. Sözkonusu kavramların Marksist teoride ve XX. yüzyıl pratiklerinde aldığı anlamların, ya da Doğu Avrupa rejimlerinin sınıfsal yapısının tartışılması bu yazının kapsamı dışındadır. Dolayısıyla ilerleyen sayfalarda "sosyalist" ibaresinin "kendini sosyalist olarak adlandıran" ya da "reel sosyalist" olarak okunması yerinde olacaktır.

3 Örn. bkz. *Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése*, [Budapeşte], A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatósi Hivatala, [1958].

a. Koalisyon hükümetlerinden “sovyetleşme”ye (1945-53)

Aralık 1944'te Doğu Macaristan'ın başlıca şehirlerinden Debrecen'de dört faşizm karşıtı partinin temsilcileri bir araya gelerek bir Geçici Hükümet oluşturdular. Bağımsız Küçük Toprak Sahipleri Partisi, sözkonusu dört parti arasında toplumsal temelinin genişliği bakımından en güçlü parti konumundaydı ve adından da anlaşılacağı gibi, Macaristan ekonomisinde önemli bir konuma sahip olan küçük toprak sahibi köylülüğü temel alıyordu. Koalisyonun diğer üyeleri ise XIX. yüzyıl sonundan itibaren -kesintilerle de olsa- varlığını sürdüren ve köklü bir geleneğe sahip olan Sosyal Demokrat Parti, köylülüğün radikal unsurlarını temsil eden Ulusal Köylü Partisi, ve 1919'da kısa süreli “Macaristan Konseyler Cumhuriyeti” deneyiminin bastırılmasından sonra yasadışı faaliyet göstermiş olan Macar Komünist Partisi idi.

1945 başında Macaristan'ın tümünün yönetiminin Geçici Hükümet eline geçmesiyle birlikte Macar Komünist Partisi'nin Moskova'da sürgünde bulunan kanadı ülkeye geri döndü ve iki savaş arası dönemde illegal faaliyet yürütmüş olan “yerli” kanada katıldı.⁴ Bunu izleyen dört yıl boyunca Komünist Parti öncelikle diğer partilerle birlikte koalisyon hükümetleri içinde yer alacak, daha sonra da (parti lideri Rákosi'nin 1952 tarihli bir yazısında “salam taktikleri” olarak niteleyeceği⁵ bir ilerleme stratejisiyle) kademeli olarak siyasi rakiplerini ortadan kaldıracak ve iktidarı ele geçirecekti.

1948'e gelindiğinde savaş sonundan beri Macaristan'da varlığını koruyan Sovyet ordusunun güvencesi altında yürütülen bu strateji amacına ulaşmış durumdaydı: Küçük Toprak Sahipleri Partisi liderleri soruşturma, ceza kovuşturması gibi yollarla iktidardan uzaklaştırılmıştı; Sosyal Demokrat Parti ve Komünist Parti'nin Macar Çalışanlar Partisi (*Magyar Dolgozók Pártja* - MDP) adı altında birleştirilmesiyle ise sosyal demokrat kadrolar komünist parti içine entegre edilmişti. Partinin iktidara yürüyüşünün son adımı ise parti içinde muhalefet odağı olma potansiyeli taşıyan komünist kadroların ortadan kaldırılması oldu. Bu doğrultuda atılan en önemli adımlardan biri, “yerel komünist” liderlerden işçiler bakanı László Rajk'ın “Titoculuk”⁶ ve “emper-

4 “Moskovalı komünistler” arasında Mátyás Rákosi, Ernő Gerö, József Révai, Imre Nagy ve György Lukács'ın adı, “yerli komünistler” arasında ise László Rajk ve János Kádár'ın adı sayılabilir. 5 Mátyás Rákosi, “Népi demokráciánk útja”, *Társadalmi Szemle* 7(2-3), Şubat-Mart 1952, s. 134. 1948-49 sürecinde Rákosi tarafından yapılan konuşma ve yayımlanan yazıların bir derlemesi için bkz. Mátyás RÁKOSI, *Építőnk a nép országa*, Budapeşte, Szikra, 1955.

6 1948 yılında Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılmasıyla resmi bir boyut kazanan SSCB-Yugoslavya kopuşu, Sovyet söyleminde Yugoslavya lideri Josip Broz Tito'nun “emperyalizm ajanı” ve “sosyalizm düşmanı” gibi sıfatlarla nitelermeye başlamasına neden olmuştu.

yalizm ajanlığı" ile suçlandığı, 1930'ların Moskova Duruşmaları'nı anımsatan bir duruşmayla ölüme mahkûm edilmesi idi.⁷

Rajk davasını takip eden aylar boyunca parti içinden ve dışından yaklaşık 650.000 kişi emperyalizm ve Titoculuk gibi çeşitli suçlamalardan yargılandı, bunlardan 390.000'i suçlu bulunarak hapis ve çalışma kampı gibi cezalara mahkûm edildi.⁸ Rákosi, Gerö, Farkas ve Révai'nin oluşturduğu klik ülkeyi Stalinist dönüşümler sürecine soktu: 1950'lerin başına gelindiğinde ağır sanayi yatırımlarının öncelik taşıdığı bir büyüme stratejisi benimsenmiş, ülke siyasi ve ekonomik düzlemde bütünüyle Moskova'ya bağlanmıştı. Stalin'e yönelik kişilik kültü toplumun her alanında kendini gösteriyordu; Budapeşte'deki Kahramanlar Meydanı yakınına dikilen devasa Stalin heykelinin açılışı sırasında Révai Stalin'i "Macar tarihinin en büyük figürü" olarak nitelenecekti.⁹

Buraya kadar anlatılan süreç genel hatlarıyla incelendiğinde, II. Dünya Savaşı sonrasında Macaristan'da gerek toprak mülkiyeti ve eğitim gibi alanlarda yapılan dönüşümlerin, gerekse komünist partinin iktidara gelme sürecinin toplumun özgül dinamiklerine dışsal bir şekilde gerçekleştiği sonucuna varılabilir.¹⁰ Bununla birlikte, 1945-48 arasındaki siyasi, kültürel ve ekonomik düzlemdeki dönüşümler geniş kitlelerce benimsenmiş¹¹, 1948 sonrasında komünist partinin Stalinist liderliğinin güdümünde yapılan hamlelerin ise toplumsal bir tabana yerleşmesi mümkün olmamıştır. Tarım sektörünün ve tüketime yönelik ürünlerin aleyhine ağır sanayi yatırımlarına desteklenmesi yaşam seviyesinde belirgin bir düşüşe neden olmuş; bunun gibi ekonomik nedenlerden kaynaklanan yabancılaştırma, kültürel alanda "sosyalist gerçekçilik" in, Rus dili ve edebiyatı öğretiminin zorunlu kılınması gibi dayatmalarla da pekişmiştir. Bu duruma bağlı olarak, "halk iktidarı" olduğunu ve sınıfsal

7 Bu noktada, Rajk konusunda oluşan bir yanlışlığa dikkat çekmek gerekiyor. Rajk ne bazı incelemecilerin iddia ettiği gibi "Macaristan'da son derece sevilen bir figür" idi, ne de çoğu zaman sandığı gibi "baskıcı olmayan bir sosyalizm" in temsilcisiydi. Aksine, Mart 1946'dan itibaren (Imre Nagy'nin "yeterince sert olmayı başaramadığı" nı itiraf ederek istifa ettiği) İçişleri bakanlığı görevini üstlenmiş ve komünistlerin iktidarı alma sürecinde polis faaliyetlerini yönetmişti. Dolayısıyla Rajk'ın Stalinist klik tarafından iktidardan uzaklaştırılmasına neden olan "demokratik yönelimleri" değil, mücadele geçmiş ve İçişleri bakanlığı görevi dolayısıyla fazla güçlenmesinden korkulan bir figür olmasıydı.

8 Ignác Romsics, *Magyarország története a XX. században*, Budapeşte, Osiris Kiadó, 2001, s. 245.

9 akt. François Fejtő, 1956, *Budapest, l'insurrection*, Brüksel, Editions Complexe, 1990, s. 54.

10 Komünist partilerin 1945 sonrasında iktidara geldiği diğer Avrupa ülkelerinde de hemen hemen aynı süreç izlenmiştir.

11 Pierre Broué, "Présentation", *Pologne-Hongrie 1956 ou 'Le Printemps en Octobre'* içinde, der. Jean-Jacques Marie ve Balázs Nagy, Paris, EDI, 1966, s. ix

Bir temele dayandığını iddia eden komünist parti, paradoksal olarak, yalnızca köylülüğün değil, kent proletaryasının da desteğinden yoksun kalmıştır.

b. “Buzların çözülmesi” (1953-56)

5 Mart 1953'te Stalin'in ölümü ve bu olayı takiben SSCB yönetiminde meydana gelen değişiklik Macaristan'ın (ve diğer halk demokrasilerinin) siyasi gelişimine doğrudan doğruya etki yaptı. SSCB'nin yeni liderlerinden Giyorgiy Malenkov ve Lavrentiy Beriya Stalin döneminin kimî yöntemleriyle hesaplaşma gereğini duymuştu; bu doğrultuda yeni Sovyet yönetimi “kolektif liderlik”in gerekliliğini savunmaya başladı: bu durum, kendini “Stalin'in en iyi Macar öğrencisi” olarak tanımayan Rákosi'nin mutlak otoritesinin SSCB tarafından tehlikeli görülmesi sonucunu doğuracaktı.

Bunun yanında, Doğu Avrupa'da yaşanan bazı gelişmeler de Sovyet yönetimini bazı önlemler almaya itiyordu: Haziran ayının ilk yarısında Çekoslovakya ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde meydana gelen işçi gösterileri Sovyet yöneticilerine Doğu Avrupa'da düzeni korumak için önlemler alma gerekliliğini gösterdi. Özellikle Doğu Almanya'da, başlangıçta çalışma koşullarının ağırlaşmasını protesto etme amacıyla başlayan ve daha sonra yerleşik siyasi düzene karşı bir isyan niteliğine bürünen işçi gösterisi, polisin ve askerin göstericiler üzerine ateş açmasıyla son bulmuştu; SSCB'nin yeni liderliğinin bu tür olayların tekrarlanmasına karşı önlemler almasının gerekli olduğu anlaşıyordu.

Bu çerçevede alınan ilk önlemlerden biri, Macar Çalışanlar Partisi yöneticilerinden oluşan bir delegasyonun Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komite Prezidyumu tarafından Moskova'ya çağırılması oldu: Haziran 1953'te iki partinin temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde Rákosi SBKP yönetimi tarafından kolektif liderlik ilkelerine saygı göstermemekle suçlandı ve özeleştirme vermeye zorlandı.¹² Bu özeleştiriyi takiben MDP Merkez Komitesi “ılımlı” yönelimleriyle tanınan, Rákosi kliğinin tarımda kolektivizasyon politikasını uygulama şekline ve 1930'ların Sovyetler Birliği'nden devralınan “kulak listeleri” uygulamasıyla köylülük içinde keyfi yöntemlerle tutuklamalar yapılmasına karşı çıkmış olan Imre Nagy'nin hükümet başkanlığına getirilmesine karar verecekti.¹³ Komünist partinin iki savaş arası dönemde

12 “Jegyzökönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól”, 13-16 Temmuz 1953 [yay. *Múltunk* (2-3), 1992, s. 234-270].

13 Mátyás Rákosi ise siyasi yaşamdan bütünüyle uzaklaştırılmamıştı, aksine, parti içindeki görevlerini sürdürmeye devam ediyordu.

Moskova'da sürgünde bulunan kanadından olan Imre Nagy, Moskova yıllarında Stalin liderliğinin lehinde bir tutum sergilemiş, hatta Sovyet merkezi haberalma teşkilatı (NKVD) içinde yer almıştı. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Rákosi ve diğer Macar komünistleriyle birlikte Macaristan'a dönen Nagy, Geçici Ulusal Hükümet bünyesinde (22 Aralık 1944-15 Kasım 1945) tarım bakanlığı ve Kasım 1945-Mart 1946 arasında içişleri bakanlığı görevlerini yürütmüştü; tarım bakanlığı sırasında toprak reformunun gerçekleştirilmiş olması, Nagy'nin kırsal kesimlerde büyük bir popülarite kazanmasını sağlamıştı. 1949'da Rákosi'nin tarım politikasına karşı çıkması komünist parti politbürosundan çıkarılmasına neden olsa da, bu durum Aralık 1950'den 1953'e değin aralıksız olarak (Rákosi diktatörlüğünün doruk noktasında olduğu yıllar da dahil olmak üzere) bakanlar kurulunda sırasıyla gıda işleri ve hasat işleri bakanı olarak yer almasını ve 14 Kasım 1952'den itibaren başbakan vekili olarak görev yapmasını engellemeyecekti.

Imre Nagy 4 Haziran 1953 tarihinde parlamentoda yeni hükümet programını okudu. Program bir çok açıdan Stalinist dönemle bir kopuşu temsil ediyor ve ekonomi, kültür, siyaset, yaşam kalitesi gibi konularda geniş ölçekli reformları öngörüyordu. Hükümet programı kısa süre içinde uygulanmaya başlandı ve gerek program metninde son derece önemli bir yer tutan ekonomik konularda, gerekse çalışma kamplarının kapatılması ve siyasi tutukluların salıverilmesi gibi konularda önemli gelişmeler kaydedildi. Bununla birlikte, sözkonusu programın köklü bir dönüşüm yaparak Macaristan'da yerleşiklik kazanmış olan Stalinist yapıları bütünüyle tasfiye etmesi beklenemedi, zira bir yandan Rákosi'nin parti liderliğini koruması Nagy'nin manevra alanını daraltıyordu¹⁴, diğer yandan da Nagy hükümetinin bileşimi açısından bir önceki Rákosi hükümetiyle çok büyük ölçüde benzerlik gösterdiği rahatlıkla görülebilirdi.¹⁵

Bütün bu kısıtlarına rağmen Imre Nagy hükümeti döneminin Macaristan'da toplumsal düzlemde büyük bir etkisi oldu: Nagy'nin programı toplumun hemen hemen her kesiminde coşkuyla karşılandı. Şair Peter Kuczka, bu dönemde yayımlanan bir şiirinde, Nagy programı karşısında köylülerin gös-

14 SBKP Merkez Komitesi ve MDP delegasyonu arasında Moskova'da yapılan bir toplantıda Khruşçov Rákosi ve Nagy arasındaki ayrılığa dikkat çekmiş, her iki tarafın "aşırılık"larına işaret etmişti (örneğin Khruşçov'a göre Rákosi 1953 önceki durumun bir "güzelleme"sini yaparken Nagy bu döneme ilişkin eleştirilerinde fazla ileri gidiyordu). Khruşçov'un görüşleri Voroşilov ve Kaganoviç tarafından da desteklenmişti; bkz. "Jegyzökönyv az SZKP Elnöksége és az MDP PB delegációjának megbeszéléséről", 5 Mayıs 1954; *Múltunk* (4), 1992, s.134-141.

15 Bkz. József Bölöny (haz.), *Magyarország kormányai, 1848-1987*, Budapeşte, Akadémiai Kiadó, 1987, s. 110-112.

terdiği coşkuyu tasvir ediyordu.¹⁶ Nagy hükümetiyle birlikte entelektüel yaşamda bir canlanma meydana gelmişti; bu canlanma, özellikle Yazarlar Birliği'nin yönetim kademelerinde Stalinist olmayan entelektüellerin görülmeye başlanmasıyla ve birliğin yayın organı *Irodalmi Újság* (Edebi Gazete) sayfalarında yayımlanan yazılar yoluyla kendini gösteriyordu.

Son derece karmaşık bir uluslararası siyasi atmosferde meydana gelen bu değişiklikler uzun süreli olmadı. 1954'ten itibaren, o döneme kadar Nagy'nin başlıca destekçisi konumunda olan Malenkov Sovyet yönetiminde azınlık konumuna itildi. Nisan 1955'te Nagy iktidardan uzaklaştırıldı ve Stalinist klişe yakın isimlerden András Hegedüs'ün Nagy yerine başbakanlığa getirilmesiyle Rákosi Macaristan'da yeniden hakim konuma geldi.¹⁷ Bununla birlikte, Nagy hükümeti döneminde getirilen entelektüel canlanma "Stalinist restorasyon" döneminde de yok edilemeyecekti. 1955-56 döneminde ortaya çıkan Petöfi Çevresi'nin faaliyetleri bu doğrultuda önemli bir örnek teşkil ediyordu. Partinin gençlik kolları bünyesinde bir tartışma platformu olarak kurulan bu kulüp, kurulmasını izleyen haftalarda Stalinist ideolojik-kültürel yapılara karşı bir konumlanış geliştirmekte gecikmeyecekti.

Şubat 1956'da gerçekleşen SBKP XX. Kongresinin gizli oturumu sırasında parti birinci sekreteri Nikita Kruşçov'un partili delegelere Stalin iktidarını çeşitli yönleriyle eleştiren konuşmasının metni, kısa sürede halk demokrasilerinin komünist parti yöneticilerine (ve daha sonra da kamuoyuna) ulaştı: bu gelişme, Macaristan'da 1953'te başlayan reformlar döneminin yeniden başlaması umudunu doğuruyordu. Bu doğrultuda özellikle entelektüeller Kruşçov'un birçok bakımdan yüzeysel kalsa da Stalin döneminin mirasından kurtulmak için önemli bir adım teşkil eden söylevine dayanarak eleştirilerini geliştirdiler. Özellikle Petöfi Çevresi'nin faaliyetleri dikkat çekici bir hal aldı: kültür, tarihyazımı, felsefe, ekonomi gibi konularda düzenlediği bir dizi tartışmayla genç entelektüellerin bu alanlardaki eleştirilerini ortaya

16 Péter Kuczka, "Nyírségi napló", *Költök Forradalma: Antológia, 1953-1956* içinde, der. István Csicsery-Rónay, Budapest, Occidental Press, 1996 s. 16-21.

17 Imre Nagy "gözden düşmeye" başladığı 1955 başından itibaren, kendine yöneltilen "sağ sapma" suçlamalarını çürütmek için, Macar Çalışanlar Partisi Merkez Komite'sine sunulmak üzere bir rapor kaleme aldı. Raporunda partideki "aşırı sol" yönelimleri eleştiriyor, Sovyet modelini doğrudan doğruya diğer halk demokrasilerine uygulama çabasının hatalı bir temele oturduğunu savunuyordu. Bunun yanında, "Bağılantısızlar" hareketinin temelini oluşturacak olan Bandung Konferansı'nda ilan edilen ilkelerin önemine dikkat çekiyor; kapitalizm ve sosyalizmin "barış içinde bir arada yaşadığı" ve ulusların bağımsızlıklarını koruduğu bir uluslararası sistemin gerekliliğinin altını çiziyordu. Raporun büyük bir kısmı ise Haziran 1953 hükümet programının savunulmasına ayrılmıştı. Bkz. Imre Nagy, *Un communisme qui n'oublie pas l'homme*, çev. Imre László, Paris, Plon, 1957, özellikle s. 79-107, 166-170.

koyan kulübün faaliyetlerinin doruk noktasını, 27 Haziran 1956 akşamında düzenlenen ve yaklaşık 6.000 kişinin izleyici olarak katıldığı “Basın ve Enformasyon Sorunları Üzerine Tartışma” oluşturmaktı: bu tartışmada rejim muhalifi entelektüeller (çoğunlukla sosyalizmin gerçek ilkelerine ve Leninizme atıf yaparak) basın konusunda ve diğer alanlarda Stalinizmi eleştiriyordu; tartışmaya katılan parti ideologlarının (örn. Márton Horváth) konuşmaları bir çok defa protestolarla kesilmisti.¹⁸

Bu tartışmalara paralel olarak, 1956 yaz aylarında uluslararası planda yaşanan gelişmeler de Macaristan gençliğinin radikalleşmesine katkıda bulundu. “Basın Tartışması”nın hemen ertesinde, 28 Haziran 1956’da Polonya’nın büyük sanayi şehirlerinden Poznań’da işçilerin ağır çalışma şartları ve düşük ücretleri protesto etmek için başlattığı eylem, tıpkı 1953 Doğu Almanya olaylarında olduğu gibi sert bir şekilde bastırıldı: olayların sonucunda 53 ölü ve 300 kadar yaralı olduğu tahmin ediliyordu. Polonya olayları, Doğu Avrupa ülkelerinde siyasi ve toplumsal sistemin adeta bir “barut fıçısı” durumunda olduğunu ve yeni önlemler almak gerektiğini göstermişti; Macar Çalışanlar Partisi Merkez Komitesi’nin Macaristan’daki düzeni muhafaza etmek için geliştirdiği ilk önlemlerden biri de haziran ayı sonunda Petöfi Çevresi faaliyetlerini askıya almak oldu.

17 Temmuz 1956’da SBKP yöneticilerinden Anastas Mikoyan’ın¹⁹ Budapeşte’ye beklenmedik bir ziyaret yapması, Macar Çalışanlar Partisi liderliğinde önemli bir değişiklik yapılmasını beraberinde getirecekti. XX. Kongre gizli raporunun açıklık kazanmasından sonra, Stalinist yöntemleri uygulamakta direten Rákosi’nin Macaristan’da görevde kalması Sovyetler Birliği için tercih edilen bir durum değildi; buna bağlı olarak Mikoyan Rákosi’ye parti birinci sekreterliği görevinden çekilmesi için “tavsiyede bulundu”. Böylece Rákosi “sağlık sorunlarını” neden göstererek partideki görevinden çekildi çekildi. Parti birinci sekreterliği görevini nispeten ılımlı bir Stalinist olan çalışma arkadaşı Ernő Gerö devraldı. András Hegedüs ise başbakan olarak yerini koruyordu. Yeni dönemde, Petöfi Çevresi’nin yeniden faaliyetlerine başlamasına izin verdi. Yine bu dönemde László Rajk’a itibarının iade edilmesi çerçevesinde önemli bir adım atıldı; 6 Ekim tarihinde Rajk’ın onu-

18 *A Petöfi Kör vitái hítelese jegyzőkönyvek alapján* (4. kötet: *Partizántalálkozó; Sajtóvita*), der. András B. Hegedüs ve János M. Rainer, Budapeşte, Múzsák - 1956-os Intézet, 1991.

19 SBKP prezidyumu üyesi Anastas Mikoyan, tıpkı Mikhail Suslov gibi, Stalin döneminde Macaristan uzmanı olarak tanınıyordu; Suslov ve Mikoyan 1948-1951 arasında her yıl Macaristan’a değerlendirme gezileri yapmışlardı. Bkz. Johanna C. Granville, *The First Domino: International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*, College Station-Texas, Texas A&M University Press, s. 14.

runa düzenlenen sembolik cenaze törenine katılan on bin kişi varolan düzene karşı tavırlarını ortaya koyuyordu; üstelik tören sonrasında “yarı yolda durmayalım, Stalinizmi yıkalım” şeklinde slogan atılmıştı.²⁰ Sembolik tören için 6 Ekim tarihinin seçilmesi de anlamlıydı; 6 Ekim 1849’da 1848 Macar Devrimi’nin liderleri toplu bir şekilde katledilmişti: bu tarih Macaristan’da “şehitler günü” olarak anılıyordu. Rajk onuruna düzenlenen törenden sonra törene katılanların bir kısmı 1849 şehitlerinden Batthyány’nin anıtı çevresinde toplanarak iki tarih arasındaki bağlantıyı ifade etmişlerdi.

Macaristan’da rejim karşısındaki hoşnutsuzluğun gerçek anlamda bir devrime dönüşmesi ise Ekim sonunda, Polonya olaylarına bir yankı olarak gerçekleşecekti. Polonya’da Poznań olayları sonrasında Stalinist lider Edward Ochab yeni sorunları engellemek için entelektüeller ve işçi çevreleri tarafından tercih edilen bir komünist lider olan Wladyslaw Gomulka’nın Polonya Birleşik İşçi Partisi (komünist parti) sekreterliğine getirilmesini önermişti. Başlangıçta Kruşçov yönetimi bu öneriyi hoş karşılamadı ve Sovyet kuvvetleri Polonya’ya bir müdahalede bulunmak üzere manevra yapmaya başladı; ancak yapılan müzakerelerde Kruşçov başkanlığındaki Sovyet delegasyonunun ikna edilmesiyle birlikte Gomulka göreve getirildi. Bu karar, Macaristan’da da “Gomulka tipi bir çözüm”e varılabileceği, başka bir deyişle, Gomulka’nın Macaristan’daki muadili olan Imre Nagy’nin yeniden başbakanlığa getirilebileceği umudunu doğurdu; Nagy’nin Rajk onuruna düzenlenen cenaze törenini takiben, 13 Ekim tarihinde yeniden partiye kabul edilmesi de bu çözüm umudunu güçlendiriyordu.

II. 1956 Ekim Devrimi:

öğrenci hareketi, Nagy Hükümeti ve “ikili iktidar”

1956 Ekiminin son haftalarına gelindiğinde Macaristan’da üniversite gençliğinin giderek radikalleştiği gözlemleniyordu. 22 Ekim tarihli iki belge bu radikalleşmenin bir belirtisiydi. Belgelerden ilki Petöfi çevresinin imzasını taşıyor ve Macar Stalinist iktidarının bir eleştirisini içeriyordu. Diğer belge ise Macar Üniversite ve Yüksekokul Dernekleri Birliği (*Magyar Egyetem és Főiskolai Egyesületek Szövetsége* - MEFESZ) tarafından hazırlanmıştı ve “On Altı Nokta”²¹ başlığı altında bir dizi talebi dile getiriyordu: bu talep-

20 Romsics, *a.g.e.*, s. 384. Rákosi 27 Mart 1956’da, XX. Kongre ertesinde yaptığı bir konuşmada Rajk davasının bir hukuki hata olduğunu açıklamıştı; Rajk’ın eşi Júlia Rajk bu açıklamayı yeterli bulmuyor ve “gerçek suçluların” cezalandırılması gerektiğini açıklıyordu; bu sözlerle Stalinist ekibi hedef aldığı açıktı.

21 “A műegyetemisták 16 pontja”, 22 Ekim 1956 [yay. 1956 *plakátjai és röplapjai: Október 22.-November 5.* Budapeşte, Zrínyi, 1991, s. 16].

lerin arasında Sovyet ordularının Macaristan'ı terk etmesi, komünist parti yönetici kadroları için seçimlerin yenilenmesi, Imre Nagy'nin yeniden hükümetin başına geçmesi, Macar-Sovyet ve Macar-Yugoslav ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, Stalin heykelinin yıkılması yer alıyordu. Son olarak ise 23 Ekim tarihinde Polonya özgürlük hareketiyle dayanışma amacıyla Budapeşte'de bir gösteri yapılacağı duyuruluyordu. Sözkonusu gösteri, 1956 Devrimi için ilk kıvılcımı oluşturacaktı.

a. Öğrenci gösterileriden kitlesel isyana

23 Ekim 1956 sabahı Kırım'a ve Yugoslavya'ya²² yaptıkları geziden sonra Budapeşte'ye dönen Macar komünist liderleri, öğrencilerin bir gösteri düzenleme hazırlığı içinde olduğu konusunda bilgilendirildiler. Gerö ve Hegedüs, statükonun korunmasını tehlikeye atabilecek ve kendilerini "Polonya tipi bir çözüm"e zorlayabilecek olan bu eylemin yapılmasını engellemeye karar verdiler. Böylece radyo, içişleri bakanlığının gösterinin yasaklandığını duyuran açıklamasını yayınladı. MEFESZ, komünist parti gençlik örgütü (*Dolgozó Ifjúság Szövetsége* - DISZ) ve Petöfi Çevresi komünist yöneticilerle bu konuyu görüştü ve görüşmeler sırasında MEFESZ temsilcisi hükümet izin verse de vermese de gösterinin kararlaştırıldığı gibi yapılacağını açıkladı. Öğrenci radikalizminin denetlenemeyecek bir hal aldığı böylece anlaşıyordu; bunun üzerine içişleri bakanlığı bir geri adım attı ve gösteriye izin verildiğini açıkladı.

Öğrenci eylemi akşamüstü saatlerinde başladı. Şehrin iki yakasında iki ayrı gösterici korteji oluşmuştu: ilk grubu oluşturan Politeknik öğrencileri şehrin Buda yakasında nehir boyunca yürüyüş yaptı. Diğer öğrenci grubu ise 1848 Devrimi'nin²³ liderlerinden şair Sándor Petöfi'nin heykeli etrafında toplandı ve slogan atarak Peşte bulvarlarını geçti; şehir halkının da öğrenci

22 Haziran 1956'da gerçekleşen Sovyet-Yugoslav görüşmeleri sonrasında iki ülke arasındaki (1948'den beri kopmuş durumda olan) ilişkiler yeniden normal seyrini almaya başlamıştı. Bu durum ilerleyen haftalarda Macaristan'ın da Yugoslavya ile yeniden ilişki kurmasına zemin oluşturacaktı.

23 Mart 1848'de başlayan ve ilerleyen aylarda Macaristan'ın Avusturya İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını ilan etmesiyle devam eden 1848 Devrimi, 1849 yılında Avusturya'nın çağrısı üzerine "düzeni yeniden kurmak" üzere ülkeye gelen Rus ordusunun da yardımıyla bastırılmıştı. Devrim esas olarak burjuva bir karaktere sahipti, ancak bir bağımsızlık savaşı olması (ve Petőfi gibi bazı liderlerin toplumsal alanda radikal dönüşümler yapılmasının taraftarı olması) itibarıyla Macar komünistleri tarafından da sahiplenilmişti (örn. bkz. Mátyás Rákosi, "A 48-as örökség: Ünnepi beszéd a Kossuth téren tartott nagygyűlésen 1948 március 15-én", *Építjük a nép orszagát*, Budapeşte, Szikra, 1955, s. 15-23).

eylemine destek verdiği görülüyordu. Atılan sloganlar belirli temalar üzerinde yoğunlaşıyordu: Polonyalılarla dayanışma, Stalinizmin ve Macaristan üzerindeki Sovyet (ya da "Rus") egemenliğinin eleştirisi, Nagy'nin hükümete dönüşünün talebi.²⁴ Sloganların bir kısmında ise milliyetçi tonlar dikkat çekiyordu; bu noktada milliyetçiliğin özellikle askeri konularda, Macaristan'daki Sovyet askeri varlığının eleştirisine bağlı olarak kendini gösterdiği gözlemlenebilir. Yürüyüş sırasında göstericiler Macar bayrağı üzerindeki kırmızı yıldızı keserek çıkarmışlardı, ortası delik Macar bayrağı ilerleyen günlerde devrimin sembolü haline gelecekti.

İki gösterici grubu Buda kıyısında bulunan Józef Bem heykeli etrafında birleşti. Gösterinin odak noktası olarak bu meydanın seçilmesi anlamlıydı; zira Bem, 1848 Macar Devrimi sırasında Rus ordularına karşı Macar devrimcilerinin yanında mücadele eden Polonyalı bir generaldi, dolayısıyla Bem heykelinin çevresinde yapılacak olan bir eylem gerek 1848 bağımsızlık savaşına, gerekse Polonya ile dayanışma temasına gönderme yaptığı için anlamlıydı. Heykelin önünde yazar Péter Veres Yazarlar Birliği manifestosunu okudu: manifestoda içinde bulunulan durumun devrimci bir dönüm noktası olduğu belirtiliyordu.²⁵ Yazarlar ayrıca Stalin ve Rákosi'nin kurduğu terör rejimine karşı sosyalist demokrasiyi öneriyor, Imre Nagy hükümetinin yeniden başa gelmesini talep ediyor ve tarım politikası, çalışma yaşamı ve devlet idaresi alanlarında bir dizi reform önerisi sıralıyorlardı.

İlerleyen saatlerde göstericiler Peşte tarafına geçti ve gösteri üç ayrı merkezde devam etti. Parlamento binası önünde, Kossuth Meydanı'nda göstericiler Imre Nagy'yi çağıran sloganlar atıldılar. Dört saat kadar sonra Parlamento balkonlarından birinde beliren Nagy kalabalığa "yoldaşlar" diye seslendiğinde göstericiler kendisini "biz yoldaş değiliz" nidasıyla yanıtladı. Bunun üzerine konuşmasında farklı bir ton benimseyen Nagy kalabalığı düzeni korumaya davet etti ve komünistlerin iktidarı almasından sonra sözleri "fazla dinsel" bulunduğu için yasaklanan (ve bu zaman aralığında yalnızca müziği kullanılan) Macar milli marşını söyledi. İkinci gösterici grubu radyo binasının önünde toplandı ve radyo yayını yoluyla taleplerini iletmeye çalışıldı. "Radyo kuşatması" ilerleyen saatlerde polis ve göstericiler arasında silahlı

²⁴ Sloganların listesi için bkz. "Jelszavaink az 1956. október 23-iki felvonulásra" [yay. 1956 plakátjai és röplapjai ..., s. 21], 23 Ekim 1956; "Jelszavaink", 23 Ekim 1956 [yay. 1956 plakátjai és röplapjai ..., s. 21]; László GYURKÓ, 1956: *Előtanulmány és oknyomozás*, Budapeşte, Magvető Könyvkiadó, 1987, s. 10-11.

²⁵ "Az Írószövetség kiáltványa", *Szabad Nép*, 23 Ekim 1956 [yay. *Egy népfelkelés dokumentumaiból*, 1956, der. Tamás G. Korányi, Budapeşte, 1989, s. 45].

bir çatışmaya dönüştü. Üçüncü bir grup ise Sovyet egemenliğinin başlıca sembolü olan Stalin heykeli çevresinde toplandı: birkaç saat sonra devasa heykel göstericiler tarafından devriliyor ve parçalara ayrılıyordu.

Gösterinin akşam saatlerinde bu derecede radikalleşmesine yol açan başlıca nedenlerden biri, başta Gerö olmak üzere Stalinist Macar yöneticilerinin tutumuydu. Gomulka'nın parti sekreterliğine getirilmesini bizzat önererek reformcu kanatla bir uzlaşma sağlayan Polonya lideri Ochab'ın aksine Gerö sert tavrını korumayı tercih etti; akşam 20:00'da radyoda yayınlanan konuşmasında göstericileri "halk karşıtı" olarak niteledi ve ülkedeki işçi sınıfı iktidarını yıkmaya yeltenmekle suçladı²⁶; bu konuşmanın göstericiler üzerinde provoke edici bir etki yaptığı açıktı. İlerleyen saatler boyunca radyo yayını "karşıdevrimci", "gerici" ve "faşist" unsurların göstericilere destek verdiğini vurguluyacaktı.

23-24 Ekim gecesi Gerö'nün SSCB Büyükelçiliği ile bağlantıya geçerek Sovyet kuvvetlerini isyanı bastırma amacıyla ülkeye çağırması üzerine iki Sovyet birliği Budapeşte'ye giriş yaptı; aynı saatlerde Mikhail Suslov ile Anastas Mikoyan da SSSCB yönetimi adına görüşmeler yürütmek ve Khruşçov yönetiminin tercihleri doğrultusunda bir çözüme ulaşmak amacıyla Budapeşte'ye geldi. 24 Ekim sabahı parti yönetiminde ve hükümette önemli değişiklikler yapıyordu: Imre Nagy Merkez Komite ve Politbüro üyeliğine seçilmiş, ve başbakanlık görevine atanmıştı. Yeni hükümet de devlet karşıtı faaliyetler yürüten "karşıdevrimci çeteler"e karşı bir açıklama yapmaktan geri durmadı²⁷: Imre Nagy'nin hükümete getirilmesine rağmen gerçek anlamda bir çözüme ulaşılamadığı anlaşıyordu. 24 Ekim boyunca bir yandan gösteriler devam etti; Budapeşte halkı Sovyet işgal kuvvetlerine karşı direnişe başladı. Bununla birlikte, bazı noktalarda Sovyet kuvvetlerinin beklenmedik bir şekilde isyancılarla dayanışma içine girdiği görülüyordu. 25 Ekim'de Gerö'nün parti genel sekreterliği görevinden alındığı ve yerine János Kádár'ın²⁸ getirildiği açıklandı, Mikoyan ve Suslov'un baskısıyla oluşan bu durum Stalinist ekibin parti yönetiminden uzaklaştırılması anlamına geliyordu. İlerleyen günlerde gerek parti yapısında, gerekse hükümet bileşiminde köklü dö-

26 "Gerö Ernő beszéde", Kossuth Rádió, 23 Ekim 1956, 20:00 [yay. 1956 *sajtója*: *Oktober 23.-November 4.: Válogatás*, [Budapeşte], Magyar Krónika, 1989, s. 8-11].

27 "A kormány felhívása", Kossuth Rádió, 24 Ekim 1956, 09:00 [yay. 1956 *sajtója* ..., a.g.e., s. 15].

28 János Kádár (1912-1989) iki savaş arasında Macaristan'da illegal faaliyet yürütmüş komünist militanlardandı; dışişleri bakanlığına atanan Rajk'ın yerini aldığı Ağustos 1948'den Rajk Davası'nı izleyen baskı dalgası çerçevesinde tutuklandığı Haziran 1950'ye kadar içişleri bakanı olarak görev yapmış, 1953'te Nagy hükümeti reformlarının sonucu olarak salıverilmişti.

nüşümler meydana gelecek, Stalinist dönemin tüm kalıntılarının tasfiye edilmesi yoluna gidilecekti.

b. Imre Nagy hükümeti ve çok partili düzene geçiş

26 Ekim 1956 günü parti Merkez Komitesi Imre Nagy başkanlığında bir hükümet kurulacağını duyurdu;²⁹ açıklamaya göre bu hükümet “SSCB ile dengeli ilişkiler kuracak” ve sosyalist demokrasi çerçevesinde bir dizi reform gerçekleştirecekti. Açıklama “Yaşasın bağımsız, demokratik ve sosyalist Macaristan” sloganıyla son buluyordu. 27 Ekim’de yeni hükümetin ilan edilmesiyle birlikte Stalinist ekibin başlıca temsilcileri iktidardan uzaklaştırıldı. Küçük Toprak Sahipleri Partisi’nden Béla Kovács tarım bakanlığına getirilmişti. Yine aynı partiden Ferenc Erdei başbakan yardımcılığı, Zoltán Tildy ise devlet bakanlığı görevini üstlendi. 1949 yılından itibaren komünist iktidarın resmi çizgisinden sapmakla suçlanmış olan Marksist filozof György Lukács hükümette milli eğitim ve sanat bakanı olarak yer alıyordu, ancak düşünür 31 Ekim’de istifa edecek, arada geçen süre boyunca bakanlıkta herhangi bir çalışma yapma fırsatını bulamayacaktı.

Ne komünist olmayan siyasetçilerin katılımıyla genişletilen bu hükümet, ne de MDP Merkez Komite’sinin çözülmesi ya da Stalinist terörün simgelerinden gizli polis teşkilatı Devlet Güvenlik Otoritesi’nin (*Államvédelmi Hatóság* - ÁVH) ortadan kaldırılması devrimciler için yeterli değildi: siyasetçiler, entelektüeller, birbiri ardına kurulmakta olan işçi ve öğrenci konseylerinin temsilcileri çok partili düzenin yeniden kurulmasının gerekliliğini savunuyorlardı. Böylece 30 Ekim günü, Nagy’nin çok partili düzeni ilan eden ve 1945’teki duruma dönüşü duyuran konuşmasını³⁰ takiben eski partiler yeniden kurulmaya ve yeni partiler ortaya çıkmaya başladı: Sosyal Demokrat Parti, Macar Bağımsız Partisi, Macar Devrimci Gençlik Partisi, Demokrat Halk Partisi, Hristiyan Demokrat Parti ve Macar Devrimci Komitesi bu partiler arasında sayılabilir.³¹ Bu partiler, ve özellikle de tekrar yapılanan eski partiler, çoğunlukla kapitalist düzene geri dönüş taraftarı değildi, 1945-48 dönemine geri dönüşü savunuyorlardı. Sosyal Demokrat Parti’nin tanınmış liderlerinden Anna Kéthly, partisinin yeniden yayınlanmaya başlayan gazetesini *Népszava*’nın (Halk Sözü) ilk sayısı için “Sosyal Demokratizm” başlıklı bir makale kaleme almıştı, bu yazıda “kendini halk demokrasisi olarak adlan-

29 “Az MDP KV nyilatkozata”, 26 Ekim 1956 [yay. *Szabad Nép*, 27 Ekim 1956].

30 Imre Nagy, Kossuth Rádió, 30 Ekim 1956, 14:28 [yay. *1956 sajtója ...*, a.g.e., s. 162].

31 Granville, a.g.e., s. 81-82.

dıran, ancak ne halkla ne de demokrasiyle ilgisi olmayan” 1949 sonrası dönemin rejimini eleştiriyor, bununla birlikte yeni dönemde fabrikaların ve kolektifleştirilmiş toprakların halkın elinde kalması gerektiğini belirtiyordu.³² Benzer yönde açıklamalar sağ partiler tarafından da yapılıyordu: Hristiyan Demokrat Halk Partisi programında Macaristan’ın siyasi ve ekonomik bakımdan bağımsızlaşması, basın özgürlüğünün güvence altına alınması, küçük ölçekli üretimin özerk bir yer edinmesi gibi talepler dile getirildikten sonra büyük toprakların ve fabrikaların devlet elinde kalacağı belirtiliyordu; bundan sonra parti programı Macaristan’ın Varşova Paktı’ndan çıkmasının gerekliliği üzerinde duruyordu.³³ Bağımsız Küçük Toprak Sahipleri Partisi’nin geçici yönetimi tarafından hazırlanan programda da Varşova Paktı’ndan ayrılma, yeni bir koalisyon hükümetinin kurulması, çok partili yaşamın tam olarak hayata geçirilmesi konularına değinildikten sonra “fabrikayı, toprağı sermayedara ve toprak sahibine geri vermeyeceğiz” ibaresine yer veriliyordu; program inanç ve basın özgürlüğünün sağlanması, Kardinal Mindszenty’nin³⁴ görevine geri dönmesi, yeni bir dış ticaret sisteminin kurulması gibi ibarelerle tamamlanıyordu.³⁵ Küçük Toprak Sahipleri hareketinin önemli isimlerinden Béla Kovács 31 Ekim günü şu açıklamayı yapıyordu: “kimse kontların, bankerlerin, kapitalistlerin dünyasına geri dönmeyi düşünemez. Bu dünya sonsuza kadar kayboldu.”³⁶

Bütün bu açıklamaları göz önünde bulundurarak 1956 Devrimi sırasında faaliyet gösteren siyasi hareketlerin *sosyalizmin* kazanımlarını korumaya çalıştıklarını söylemek mümkün değildir. Dönemin Macaristan’ı bağlamında toprak reformu ve fabrikaların kolektifleştirilmesi gibi süreçler, her ne kadar Rákosi döneminde ivme kazanmış olsa da, esas olarak 1945-48 arası koalis-

32 Anna Kéthly, “Szociáldemokraták vagyunk”, *Népszava*, 1 Kasım 1956 [yeni bs. *Magyar Történeti Szöveggyűjtemény, 1914-1999 (II.)* içinde, der. Ignác Romsics, Budapeşte, Osiris Kiadó, 2000, s. 125-126].

33 “A Keresztény Demokrata Néppárt programja”, Budapeşte, 31 Ekim 1956 [yeni bs. *Magyar Történeti Szöveggyűjtemény, a.g.e.*, s. 115]. Varşova Paktı 14 Mayıs 1955’te SSCB, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Almanya Demokratik Cumhuriyeti, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk arasında imzalanmıştı; Batı Almanya’nın ABD güdümündeki NATO’ya katılmasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştı ve Doğu Bloku ülkeleri arasındaki askeri dayanışmayı güçlendirme amacını taşıyordu.

34 Kardinal József Mindszenty (1892-1975) Macaristan’da Katolik Kilise hiyerarşisinin en üst derecesinde yer alıyordu. Başta okulların devletleştirilmesi olmak üzere Halk Demokrasisi döneminin reformlarına karşı çıkmış, Aralık 1948’de tutuklanmış ve ilerleyen haftalarda ömür boyu hapse mahkûm edilmişti. 31 Ekim 1956’da serbest bırakıldı.

35 “A Független Kisgazdapárt ideiglenes vezetőségének programja”, Budapeşte, 31 Ekim 1956 [yeni bs. *Magyar Történeti Szöveggyűjtemény, a.g.e.*, s. 113-115].

36 akt. François Fejtő, *a.g.e.*, s. 115.

yon döneminin bir kazanımı olarak görülmekteydi: başka bir deyişle, bu kazanımlar esas olarak Stalinist dönemde yapılan hamlelerle değil, sınıfsal referansları açısından görece belirsiz bir “halk” kavrayışını meşruiyet temeli olarak alan koalisyon hükümetleriyle ilişkilendirilmekteydi.

Tek partili siyasi düzenin sarsıldığı ve komünist olmayan siyasi partilerin yeniden ortaya çıktığı bu süreç boyunca MDP fraksiyonlara ayrılarak çözülmüyordu. İsyanın başlangıcından itibaren parti içinde dört fraksiyon belirmişti:³⁷ (1) Partinin Gerö önderliğindeki Stalineci kanadı; (2) János Kádár'ın temsil ettiği, Stalinist kanat ve reformcu kanat arasında yer alan “merkezci” eğilim; (3) Imre Nagy çevresindeki “reform komünistleri”; (4) Nagy'yi desteklemelerine rağmen daha radikal reformların gerekliliğini savunan komünistler.

Parti örgütünün çözülmesine yol açan bu parçalanmanın sonucu olarak 31 Ekim tarihinde son üç eğilimi kapsayan yeni bir parti, Macar Sosyalist İşçi Partisi (*Magyar Szocialista Munkáspárt* - MSZMP) kuruldu. 2 Kasım'da ilan edilen programda, partinin Gerö ve Farkas gibi isimlere karşı mücadele etmiş olan komünistler, komünist yazarlar, gazeteciler, üniversiteliler, Petöfi Çevresi gençleri, işçiler, köylüler ve aydınlar tarafından kurulduğu belirtiliyor, önceki dönemlerin kazanımlarının korunacağı duyuruluyordu.³⁸

29 Ekim'de Sovyet kuvvetlerinin Budapeşte'den çekileceği açıklandı; bu durum, Macaristan'da devrimin önemli bir kazanım elde ettiğinin göstergesi olarak kabul edilmişti. Bununla birlikte, Macaristan'da durum giderek hassas bir hal alıyordu: Nagy hükümeti, ülkenin Varşova Paktı'ndan çekilme olasılığını açıkça tartışmaya başlamıştı. 1 Kasım'da Mikoyan ve Suslov SSCB'ye döndü ve geri çekilmiş olan Sovyet zırhlı kuvvetleri Romanya ve SSCB'nin Macaristan sınırında yeniden belirdi. Bu noktada geri adım atması mümkün olmayan Nagy MSZMP yürütme komitesini toplantıya çağırdı. Toplantıda Macaristan'ın Varşova paktından çekilmesi oylandı. Komitenin beş üyesi çekilme lehinde, iki üyesi ise (György Lukács ve Zoltán Szántó) çekilme aleyhinde oy kullandı³⁹. 1 Kasım akşamında Nagy radyo konuşmasında Macaristan'ın tarafsızlığını ilan etti.⁴⁰

37 Miklós Molnár, *Egy vereség diadala: A forradalom története*, Budapeşte, Socio-typo & 1956-os Intézet, 1998, s. 167.

38 “A Magyar Szocialista Munkáspárt Programja”, Budapeşte, 2 Kasım 1956 [*Magyar Történeti Szöveggyűjtemény II* içinde, s. 127-128].

39 Lukács daha sonraları Szántó'nun ve kendisinin, Varşova Paktı'ndan çekilme gibi önemli bir konunun parti içinde yeterince tartışılmadan önce kamuya duyurulmasını yanlış buldukları için aleyhte oy kullandıklarını söyleyecekti; bkz. Georg Lukács, *Record of a Life: An Autobiographical Sketch*, der. István Eörsi, çev. Rodney Livingstone, Londra, Verso Editions, 1983, s. 129.

40 Imre Nagy, Kossuth Rádió, 1 Kasım 1956, 19:53 [yay. 1956 *sajtója ...*, a.g.e., s. 264].

c. Konseylerin devrimi

“Reformcu” (ya da “ılımlı”) komünist olarak nitelenen siyasetçilerin ve çeşitli kesimlerden entelektüellerin devrimin başından beri olaylar karşısında çekimser kaldığı ve reel sosyalist sistemin sorunlarının temeline inen dönüşümleri gerçekleştirme yönünde çekimser davrandıkları görülebilir. Gösterici kitleler tarafından tartışmasız bir şekilde “devrimin lideri” konumuna getirilen Imre Nagy bu çekimserliğin en önemli örneklerini göstermiş, hemen hemen her konuşmasında “düzenin korunması” yönünde temennilerini dile getirmiştir. Sistemin dönüşümü konusunda gerçek anlamda adım atan odak ise, 30 Ekim’den itibaren tüm Macaristan üzerinde ardı ardına ortaya çıkan konseyler olmuştur. Söz konusu konseyler, her ne kadar belirli ölçülerde 1905-1917 Rusya devrimlerinin sovyet modelinin, 1919 Macaristan Konseyler Cumhuriyeti deneyiminin ya da Yugoslavya özyönetim deneyiminin mirasını taşısa da, bu deneyimlerin basit birer “kopyası” değildi; aksine, Macaristan konseyleri 1956 Devrimi’ni meydana getiren iç dinamiklerin sonucu olarak oluşmuştu⁴¹ ve ortaya çıkış nedenleri çoğunlukla pratik nedenlere dayanıyordu: örneğin gıda dağıtımı gibi sorunlarla ilgilenecek olan idari birimlerin devrim sırasında işlemez hale gelmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak için ortaya çıkan özyönetim organlarının kurumsallık kazanması, konseylerin ortaya çıkmasına neden olabiliyordu.

Macar Devrimi’nin konseylerini işçi konseyleri, öğrenci konseyleri ve entelektüel konseyleri olarak sınıflamak mümkündür. İşçi konseyleri, Pierre Broué’nin deyişiyle, 1956 Macar Devrimi’nin kilit sorununu oluşturuyordu; konseyler sosyalist olduğunu savunan, kapitalizmin yıkıldığı bir ülkede, bürokrasinin kriz içinde bulunduğu bir bağlamda ortaya çıkmıştı ve işçi sınıfının tüm iktidarı alma yönündeki yöneliminin bir ifadesiydi.⁴² Sonraki haftalarda Genişletilmiş Budapeşte Merkezi İşçi Konseyi yönetiminde bulunacak olan Ferenc Töke devrim arifesinde fabrika işçilerinin Macaristan’daki siyasi gelişmeleri (Rajk’ın itibarının iade edilmesi süreci, Petöfi Çevresi tartışmaları...) dikkatle izlediğini aktarmaktadır⁴³; başka bir deyişle 23 Ekim’i önceleyen olaylar yalnızca siyasi kadrolarla ya da entelektüel/öğrenci çevrele-

41 Miklós Molnár, *a.g.e.*, s. 190.

42 Pierre Broué, “La révolution des conseils ouvriers”, 1956 *Varsovie Budapest: La deuxième Révolution d’Octobre* içinde, der. Pierre Kende ve Krzysztof Pomian, Paris, Editions du Seuil, 1978, s. 100-101.

43 Ferenc Töke, “Ce que furent les conseils ouvriers hongrois”, *Pologne-Hongrie 1956 ou ‘Le Printemps en Octobre’* içinde, der. Jean-Jacques Marie ve Balázs Nagy, Paris, EDI, 1966, s. 243-245.

riyle sınırlı değildir, bu süreç işçi kitleleri tarafından da yakından izlenmektedir; bu durum 23 Ekim gösterisinin işçi kitlelerince desteklenmesini ve olayların bir devrim niteliğine bürünmesini sağlamıştır. Gerek Budapeşte’de, gerekse taşra şehirlerinde kurulan konseyler genel olarak Imre Nagy’yi destekliyordu; bununla birlikte, bazı noktalarda Nagy hükümetinin daha ilerisinde yer aldıkları da görülüyordu; örneğin Miskolc Konseyi hükümete Küçük Toprak Sahipleri Partisi temsilcilerinin dahil edilmesini eleştirmişti⁴⁴. İşçi konseylerinin yanında Sendikalar Ulusal Konseyi de işçi sınıfının öz örgütlenme çabalarına paralel olarak faaliyet gösteriyordu, 26 Ekim’de bir program yayınlayan Konsey, fabrikalar başta olmak üzere üretimin her alanında işçi yönetiminin sağlanması talebini dile getiriyordu⁴⁵. Görüldüğü gibi, işçi konseyleri sosyalizmin kazanımlarının korunması ve Stalinist pratiklerin ötesine geçen bir işçi devletinin kurulması yönünde siyasi partilere kıyasla çok daha belirgin bir tavır benimsemekteydi.

Öğrenci konseyleri arasında ise “Devrimci Öğrenciler Konseyi”nin adı sayılabilir. Bir radyo istasyonu ve bir gazeteye sahip olan bu konseyin yanında faaliyet gösteren “Özgür Macar Gençliği Ulusal Konseyi” ise 27 Ekim’de, tüm gençlik örgütlenmelerini bir araya toplamak üzere kurulmuştu. Öğrenci gençliğinin bu iki örgütlenmesinin yanında “Genç İşçilerin ve Emekçi Gençliğin Devrimci Konseyi” de faaliyet yürütüyordu.⁴⁶

28 Ekim’de kurulan “Macar Entelektüellerinin Devrimci Komitesi” öğrenci ve sanatçı örgütlerini, Yazarlar Birliği, Gazeteciler Birliği ve Petöfi Çevresi’ni bir araya getiriyordu. Komite’nin çağrısı⁴⁷ başlangıçta Stalinist ekibi eleştiriyor ve Sovyet müdahalesinin eleştirisiyle devam ediyordu. Komite, hükümeti uluslararası ilişkilerde köklü değişiklikler yapmaya, ekonomik alanda reformlar uygulamaya (örneğin küçük ölçekli ticareti ekonomiye entegre etmeye), genel ve gizli seçimi yaygınlaştırmaya, basın özgürlüğünü güvence altına almaya çağırıyordu. Son öneri ise “ulusal özgürleşme mücadelemizin başlangıç günü” olarak nitelenen 23 Ekim tarihinin milli bayram ilan edilmesi yönündeydi. Bu program önerisi bir çok yönüyle 1953 hükümet programını hatırlatıyordu. Bununla birlikte, entelektüeller esas itibarıyla olayların aldığı gidişat karşısında temkinli davranıyorlardı. Bu doğrultuda Komite’nin çağrısı da düzenin yeniden kurulmasının ve konsolidasyon gerekliliğinin üzerinde duruyordu.

44 Bkz. Andy Anderson, *Hongrie 1956: La commune de Budapest: Les Conseils ouvriers*, Paris, Spartacus, 1986, s. 91.

45 “A SZOT kibontakozási javaslat”, *Népszava*, 26 Ekim 1956.

46 François Fejtő, *a.g.e.*, s. 108-109.

47 “A Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságának felhívása”, 28 Ekim 1956 [*yay. Szabad Nép*, 29 Ekim 1956].

III. Varşova Paktı müdahalesi ve sonrası

23 Ekim 1956'da başlayan Macar Devrimi, 4 Kasım sabahı başlayan Sovyet müdahalesiyle kesintiye uğradı; dolayısıyla dar anlamıyla ele alındığında Macar Devrimi on iki günle sınırlı bir deneyimdir. Bununla birlikte, gerek Sovyet kuvvetlerine karşı direnişin ilerleyen haftalar boyunca devam etmesi, gerekse devrimin fikirlerinin Macaristan'da ve dünya işçi sınıfı hareketi üzerinde yaptığı etkilerin boyutu, sözkonusu deneyimin "on iki gün"ün sınırlarını büyük ölçüde aşmasını sağlamaktadır.

a. "Düzenin kurulması"

4 Kasım 1956 sabahı erken saatlerde 6.000 Sovyet tankı Macar sınırını geçti; Macar Devrimi için uzun bir "son"un başlangıcını teşkil eden bu müdahaleyi izleyen süre içinde Imre Nagy ve 41 arkadaşı Yugoslavya Büyükelçiliği'ne sığındı. 7 Kasım'da yeni hükümet başkanı János Kádár yeni düzeni sağlamak için Budapeşte'ye geldi: bu şekilde hem Stalinist olmayan (hatta Rákosi diktatörlüğünün kurbanlarından biri olan), hem de 1956 Devrimi'nin aşırılıklarına varmaksızın XX. Kongre kararlarını ve Kruşçov'un ilkelerini kabul eden bir isim Macaristan'da iktidara gelmiş oluyordu. Yeni hükümet 23 Kasım günü Nagy ve diğer sığınmacılara Macar toprağından özgür geçiş güvencesi verdi. Ancak verilen bu karar tam anlamıyla uygulanmadı: Avusturya'ya iltica etme amacıyla büyükelçilikten çıkan grup askeri bir havaalanına götürüldü ve gözaltına alınmak üzere Romanya'nın Snagov kasabasına sevk edildi. 16 Haziran 1958'de Imre Nagy, Miklós Gimes, Pál Maléter ve Péter Gábor ile birlikte asılarak idam edilecekti.

Macar isyancıları Sovyet müdahalesini 1848-49 devrimlerinin bir tekrarı olarak görmüşlerdi: tıpkı 1849'da olduğu gibi "devrim ve özgürlük mücadelesi" olarak adlandırılan bir halk hareketi Rusya kaynaklı bir askeri müdahale tarafından eziliyordu. Sovyet yöneticiler ise bu konuda farklı bir yorum benimsediler: anılarının 1956 devrimine ilişkin sayfalarında Kruşçov tıpkı Macar entelektüelleri gibi 1848'e atıf yapıyor, ancak 1956'da SSCB'nin Macaristan'a yaptığı müdahalenin amacının "karşı devrim"in önlenmesi olduğunu öne sürüyor, dolayısıyla SSCB'nin 1956'da Macaristan halkını "kurtaran" bir hareket yaptığını ve böylece 1849'dan beri taşımış olduğu borcu ödediğini öne sürüyordu.⁴⁸

48 Nikita Sergeyeviç Kruşçov, *Kruşçev'in Anıları (II)*, çev. M. Ali Kayabal, [y.y.], Milliyet Yayınları, 1971, s. 105.

Sovyet müdahalesi isyancı hareketi bir anda sona erdirmeyi başaramadı. Kádár hükümeti ilk günlerde konseylerin silahlı direnişiyle, işçilerin genel greviyle ve entelektüellerin muhalefetiyle karşılaştı. Hükümetin düşmesinden sonra konseylerin mücadelesinin bir buçuk ay kadar devam etmesi, devrimin Imre Nagy hükümetinin icraatlerine indirgenemeyeceğinin ve sağlam bir kitlesel temele oturduğunun da göstergesiydi. Genişletilmiş Budapeşte Merkezi İşçi Konseyi, kurulduğu 14 Kasım 1956 tarihinden itibaren Kádár hükümetinin karşısında bir ikinci iktidar odağı oluşturmuştu. Konsey bu tarihte yaptığı açıklamada “sağlam bir şekilde sosyalizmin teorik temelleri üzerine kurulduğunu” belirtiyor, Imre Nagy’nin başbakanlığa getirilmesinden gizli polis faaliyetlerine son verilmesine uzanan yelpazede bir dizi talebi dile getiriyordu.⁴⁹ Bu durum karşısında Kádár 15 Kasım’da Konsey’in on dokuz temsilcisi ile görüşmeler yapacak; her ne kadar Nagy’nin başbakanlığa getirilmesi ya da Sovyet kuvvetlerinin çekilmesi gibi konularda çekincelerini belirtmiş olsa da bir çözüm arayışında olduğu izlenimini vermekte başarılı olacaktı.⁵⁰ Bunun sonucu olarak 23 Kasım’da Konsey Kádár ile temel konular üzerinde anlaşmaya varıldığını açıklayarak işçileri işlerine geri dönmeye çağırdı. Aralık ayının ilk günlerinde ise hükümet ve işçi temsilcileri arasındaki gerginlik yeniden su yüzüne çıkmış, grev yeniden başlamıştı; 4 ve 5 Aralık tarihlerinde Budapeşte’de ve diğer şehirlerde gerçekleşen gösterilere binlerce kişi katılmıştı. Genişletilmiş Budapeşte Merkezi İşçi Konseyi 6 Aralık’ta yayınlanan memorandumda hükümetin işçi konseylerini temel alan bir iktidar kurmamakta direktiğini belirtti.⁵¹ Hükümet ise sert tavrını korudu; 11 Aralık’ta işçi konseylerini yasadışı ilan etti. 12 Aralık’a kadar düzenlenen gösterilere karşı polis silahla müdahale etti; bu tarihten itibaren ise sıkıyönetim ilan ediliyor ve Kádár hükümetinin baskı dönemi yeni bir safhaya giriyordu.

İşçilerin yanında, entelektüeller ve öğrenciler de olayların aldığı gidişata karşı tepkilerini ortaya koymaya devam ettiler. 5 Kasım’dan itibaren *Igazság* (Gerçek) ve *Élünk* (Yaşıyoruz) gazeteleri öğrenci gençliğin platformu ha-

49 “A Nagy-budapesti Központi Munkástanács határozata”, 14 Kasım 1956 [yay. “*Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni*”: *Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből*, der. Gyula Kozák, Adrienne Molnár, Zsuzsanna Körösi, Budapeşte: Századvég-1956-os Intézet, 1993, s. 353-354].

50 “Szilárd népi hatalom, független Magyarország”, *Népszabadság*, 15 Kasım 1956.

51 “A Nagy-budapesti Központi Munkástanács memorandum”, 6 Aralık 1956 [yay. “*Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni ... a.g.e.*”, s. 354-356].

52 Gyula Kozák, “A forradalom utóvédharcai”, *Az 1956-os magyar forradalom: Reform - Felkelés - Szabadságharc - Megtorlás: Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak* içinde, Budapeşte, Tankönyvkiadó, 1991, s. 106.

line geldi.⁵² Yazarlar Birliği ise 12 Kasım'da bir manifesto yayınladı ve durumu protesto etti⁵³: manifestoyu imzalayan kurumlar arasında Macar Bilimler Akademisi, Devrimci Entelektüeller Komitesi, sinema, tiyatro ve resim sanatçıları birlikleri, Radyo Kurumu ve Posta teşkilatı bulunuyordu. 21 Kasım'da Yazarlar Birliği yeni bir açıklama yaparak muhalefeti desteklediğini ilan etti.⁵⁴ Aynı gün ünlü besteci Zoltán Kodály başkanlığında Macar İntelligentsiyası Devrimci Komitesi kuruldu. Tıpkı işçi konseyleri gibi bu konsey de 11 Aralık'ta ortadan kalkacaktı. 1957'nin ilk yarısında Kádár Macaristan'da durumu ele alıyor ve muhalefetin son seslerini de susturuyordu.

1957'yi izleyen yedi yıl boyunca Kádár yönetimi 1956'nın mirasına karşı mücadelesine, olaylarından sorumlu tutulan kişilere karşı açılan davalarla ve kovuşturmalarla devam etti. 1960'ların başından itibaren azalarak süren bu baskı, 1963 yılında 1956 olaylarına katılanlar için ilan edilen genel af ile son bulacaktı⁵⁵; 1963, Kádár'ın adıyla özdeşleşen (ve "gulaş komünizmi" olarak da adlandırılan) özgül reel sosyalizm deneyiminin başlangıcıydı

b. 1956 devrimi ve dünya komünist hareketi

İkinci Dünya Savaşı yıllarından beri, birleşik cephe politikalarının ve partili olmayan entelektüelleri "parti dostu", "yol arkadaşı" gibi sıfatlarla Komünist Parti yürüncesinde tutma stratejisinin de yardımıyla, SSCB yönetimli komünist hareket bir çekim merkezi haline gelmişti; örneğin Jean-Paul Sartre, Pablo Picasso, Louis Aragon, Paul Eluard ve Edgar Morin gibi isimler çeşitli düzlemlerde Fransız Komünist Partisi ile ilişki içinde bulunuyordu. 1956 Macar Devrimi'nin SSCB tarafından bastırılması (ve bu müdahalenin başta Fransız Komünist Partisi olmak üzere Batı Avrupa komünist partilerince desteklenmesi), komünist parti üyesi ya da sempatizanı entelektüellerin komünist parti ile olan ilişkilerini ilk olarak genel bir sorgulamaya tâbi tutmalarına yol açtı. Bu sorgulamanın sonucu olarak komünist parti üyesi ya da parti dostu entelektüellerin sayısında önemli sayıda azalma olacaktı. Örneğin 1950'li yıllar boyunca Sovyetler Birliği'ne sempatiyle yaklaşan bir dü-

53 "Az Írószövetség kiáltványa", 12 Kasım 1956 [yay. *Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956*, der. Tamás G. Korányi, Budapeşte, 1989, s. 147-148].

54 "A Magyar Írók Szövetségének nyilatkozata", 21 Kasım 1956 [yay. *Magyar Honvéd*, 22 Kasım 1956].

55 Attila Szakolczai, "Repression and Restoration, 1956-1963", *The Ideas of the Hungarian Revolution, Suppressed and Victorious, 1956-1999* içinde, der. Lee W. Congdon ve Béla K. Király, Boulder, Social Science Monographs, 2002, s. 184-185.

şünür olan Sartre, 1956 karşısındaki Sovyet tutumunu (ve Fransız Komünist Partisi'nin tavrını) derinlemesine eleştirecek⁵⁶, François Fejtő'nün devrimin bastırılmasından hemen sonra yayımladığı kitaba⁵⁷ bir önsöz yazacak, yönetimi altındaki *Les Temps Modernes* (Modern Zamanlar) dergisinin Ocak 1957 tarihli sayısını "Macaristan İsyanı" dosyasına ayıracak⁵⁸; bütün bu sürece paralel olarak komünist parti ile olan ilişkilerini kesecekti.

Doğu Bloku ülkelerinde 1956 olayları önemli ölçüde ilgi görmüştü. Bununla birlikte, farklı ülkelerde Devrim olaylarına verilen tepkiler arasında nüanslar tespit edilebiliyordu. SSCB basınında⁵⁹ 25 Ekim'e kadar herhangi bir haber yer almamıştı; bu tarihte *Pravda*'nın dördüncü sayfasında yer alan haber ise Macaristan'da gerici örgütlerin ulusal iktidara karşı karşıdevrimci bir ayaklanma başlatma girişiminde bulunduğunu duyuruyor, gerici yabancı güçlerce desteklenen "halk düşmanı", "faşist" unsurların öğrenci gösterisinden faydalanarak Budapeşte'de karmaşaya yol açtığını bildiriyordu. Sonraki üç gün boyunca *Pravda*'da Budapeşte'deki "halk karşıtı maceranın" ya da "karşı devrimci darbenin" yenilgiye uğradığı şeklindeki başlıklarla haberler çıkmıştı. 5 Kasım tarihli gazetede ise "Macaristan'daki halk demokrasisi rejimine karşı düzenlenen karşı devrimci komplo"nun güçlerinin ezildiği ve "gerici ve karşıdevrimci güçlere yol hazırlayan" Imre Nagy hükümetinin dağıtıldığı müjdeleniyordu.

Doğu Avrupa ülkelerinin resmi basını da genellikle SSCB basınıyla benzer bir tavır almıştı.⁶⁰ SSCB'ye benzer bir şekilde Doğu Almanya'da konuyla ilgili haberler 25 Ekim'den itibaren yayınlanmaya başlamıştı; 1953 işçi isyanlarından sonra iktidardaki yerini muhafaza eden Stalinist liderlik konuya son derece temkinli bir şekilde yaklaşıyordu, basın ise olayları "karşı devrimci" olarak tanımlamakta ısrarlıydı. Romanya ve Çekoslovakya'da da Stalinist bir liderlik görev başında bulunuyordu; Çekoslovakya'nın Antonín Novotný öncülüğündeki Stalinist liderliği büyük bir taktik ustalık göstererek 1953 sonrasında bir muhalefet odağının ortaya çıkmasını önlemişti; 1956 olayları sırasında resmi Çekoslovak basını Macar Devrimi'ne karşı Sovyet

56 Sartre'in eleştirisi 4 Kasım müdahalesini izleyen birkaç gün içinde Fransız basınına yansımıştır: "Après Budapest Sartre parle", *L'express* (281-ek), 9 Kasım 1956, s. 13-16.

57 François Fejtő, *La tragédie hongroise ou une révolution socialiste anti-soviétique*, Paris, Pierre Horay, 1956.

58 *Les Temps Modernes* 12(129-131), Ocak 1957.

59 *La Révolution hongroise vue par les partis communistes de l'Europe de l'Est: Présentation quotidienne par les organes officiels* (23 octobre-15 novembre 1956), Paris, Centre d'Etudes Avancées du Collège de l'Europe Libre, 1957, s. 191-222.

60 bkz. *La Révolution hongroise vue par les partis communistes de l'Europe de l'Est ...*, a.g.e., s. 25-185.

müdahalesine kayıtsız şartsız destek vermiş, olayları “karşıdevrimci” olarak tanımlamıştı. Romanya’nın batı kesimlerinde yoğun bir Macar azınlığın yaşaması Macar Devrimi konusunun bu ülke için özel bir hassasiyet kazanmasına neden olmuştu: dolayısıyla Macar halkının Devrim lehinde bir hareketlenme içine girmesini önlemek Romanya komünist liderliğinin önceliklerinden biri haline geliyordu. Bunun yanında, Romanya’nın Macaristan’a yapılan Sovyet müdahalesine verdiği destek bir “sadakat kanıtı” olarak anlaşılabilecek ve bu durum 1944 sonundan beri Romanya topraklarında konuşlanmış bulunan Sovyet askeri kuvvetlerinin ülkeden çekilmesini sağlayacaktı. 1953 sonrasında yumuşama sürecine ve Khruşçov’un destalinizasyon hamlelerine rağmen kendini açıkça Stalin’in bir izleyicisi olarak gören Arnavutluk lideri Enver Hoxha (Hoca) ise sonraları anılarında Macaristan’daki hareketleri “karşıdevrimci” şeklinde niteleyerek kıyasıya eleştirecek, bununla birlikte dönemin Khruşçov yönetimindeki SSCB liderliğini de Stalin döneminin kazanımlarını yok etmekle suçlayacaktı.⁶¹

Polonya, diğer halk demokrasilerine oranla farklı bir durum arz ediyordu: Ekim 1956 Budapeşte olaylarının arifesinde Polonya’da Gomulka’nın iktidara gelmesiyle sonuçlanan olaylar dizisi Macaristan’da yaşanan süreçle büyük ölçüde benzerlik gösteriyordu; bu durumda başta Gomulka olmak üzere Polonya yönetiminin Macar isyancılarına karşı doğrudan doğruya karşıt bir tavır takınması beklenemezdi. Buna bağlı olarak, Polonya basını Macaristan olaylarına 23 Ekim’den itibaren geniş bir yer ayıracak, olayları diğer Doğu Avrupa ülkelerinin basınına kıyasla çok daha serinkanlı bir şekilde aktaracaktı. 4 Kasım Sovyet müdahalesinden sonra ise Polonya basınının söyleminde bir değişiklik gözlemlendi: müdahaleyi izleyen günlerde esas olarak Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı (TASS) kaynaklı haberlere ve Kádár’ın resmi açıklamalarına yer verilecekti.

Yugoslavya’nın Macar Devrimi karşısındaki tutumu ise gayet karmaşık ve ikircikli bir durum arz ediyordu.⁶² Yugoslavya’nın SSCB ile (ve dolayısıyla Macaristan’la) ilişkilerinin normalleşme sürecine girdiği bir bağlamda Yugoslavya lideri Tito, Stalinist kliğin iktidardan çekilmesine ve iki büyük Blok karşısında tarafsız bir Imre Nagy hükümetinin kurulmasına sıcak bakıyordu. Buna bağlı olarak Yugoslav basınında Macar Devrimi destek görmüştü. Ancak olayların gidişatına bağlı olarak Tito Macar hükümetinin antikomünist ve milliyetçi bir yönelim içine girme olasılığından kaygı duymaya başladı; buna bağlı olarak Khruşçov ile bağlantıya geçti. 2 Kasım 1956’da Tito, Ran-

61 Enver Hoxha, *Les Khrouchtchéviens: Souvenirs*, Tiran, 8 Nëntori, 1980.

62 Bkz. Johanna Granville, *a.g.e.*, s. 39-45 ve 100-115.

Devrimci Marksizm

koviæ ve Kardelj Hırvatistan sahillerindeki Brioni adasında Khruşçov ve Malenkov ile görüşti; görüşme sırasında Khruşçov Macaristan'a müdahale planından Yugoslav delegasyonuna bahsetti. Görüşmeler sırasında Macaristan'ın gelecekteki liderinin kim olacağı tartışıldı ve Kádár adı üzerinde karar kılınması Tito'nun önerisine bağlı olarak gerçekleşti.⁶³ 4 Kasım müdahalesinden itibaren Yugoslav gazeteleri Kádár yanlısı yazılar yayınlamaya başladı. Yugoslavya'nın önde gelen liderlerinden Milovan Ğilas'ın *The New Leader* dergisinde Macar Devrimi'ne destek veren bir yazı yayınlaması hapse mahkûm edilmesine yol açacaktı.⁶⁴

c. 1956-1968-1989

1956-1989 arasında Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan diğer "dönüm noktaları" ile karşılaştırıldığında 1956 Macar Devrimi'nin özgül bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Bu özgüllük esas olarak kitlelerin devrimde oynadığı rolden kaynaklanmaktadır.⁶⁵ 1956 Macar Devrimi'ne esas yönünü veren, kitle hareketi olmuştur; öğrenci ve öntelevtuel hareketlenmesi ile başlayıp toplumun tüm kesimlerine yayılan, işçi ve köylü konseylerinin kurulmasıyla somutlaşan bu kitlesellik, hükümet kademesinde gerçekleştirilen reformların radikalleşmesine etki etmiş, Nagy hükümetinin iktidardan uzaklaştırılmasından sonra devrimin fikirlerini benimseyen kitlelerin yeni iktidara karşı direniş göstermesini sağlamıştır. Buna karşılık Ekim 1956'da Polonya'da gerçekleştirilen dönüşüm, kitle hareketinin radikalleşmesinin partinin yönetici kademesinde alınan önlemlerle bastırılması şeklinde olmuştur; başka bir deyişle Macaristan'da parti örgütlenmesi kitle hareketlenmesi karşısında işlemez hale gelip çözülürken (ki bu çözülmenin şaşırtıcı derecede hızlı olması Stalinist dönemden devralınan komünist örgütlenmenin ne derecede kırılğan olduğunu göstermektedir) Polonya'da parti yönetimi bir uzlaşmaya vararak kitle hareketlenmesini manipüle edebilmiştir. Bu yazı çerçevesinde ayrıntılarıyla incelenmeyecek olan 1968 Prag Baharı çerçevesindeki reformlar ise

63 Granville, *a.g.e.*, s. 105.

64 Ğilas "Doğu Avrupa'da Fırtına" başlıklı bu yazısında "Macaristan'daki devrim, Komünizm'in sonunun başlangıcı anlamına gelmektedir" ibaresine yer veriyordu; akt. Károly NAGY, "The Legacy of the 1956 Hungarian Revolution", *The Ideas of the Hungarian Revolution, Supressed and Victorious, 1956-1999* içinde, der. Lee W. Congdon ve Béla K. Király, Boulder, Social Science Monographs, 2002, s. 94-95.

65 1956 ve 1968 olaylarının karşılaştırmalı bir incelemesi için bkz. Jiří PELIKAN, "Réforme ou révolution? Les perspectives et les possibilités de changement dans les pays de l'Est", *1956 Varsovie Budapest: La deuxième Révolution d'Octobre* içinde, der. Pierre Kende ve Krzysztof Pomian, Paris, Editions du Seuil, 1978, s. 216-218.

esas olarak Parti düzleminde, parti yöneticilerinin inisiyatifiyle gerçekleştirilmiş ve daha sonra halka yayılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Macar Devrimi 1989 yılında Orta Avrupa'da gerçekleşen "düzen değişikliği" ya da "geçiş" süreçleriyle de farklılık arz etmektedir: 1956 devriminde işçi sınıfının özörgütlenmeleri doğrudan doğruya bir özneyken, 1989 sürecinde "halk" adına hareket eden öznelere "eski rejim" temsilcileriyle görüşmeler yaparak Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan'da sosyalist sistemin çözülüşünü düzenlemiştir.⁶⁶

1956 Devrimi'nin kendiliğinden karakteri (ve bununla ilişkili olarak, devrimin taleplerini yönlendirebilecek, kitlesel meşruiyete dayanan bir öncü/devrimci partinin yokluğu), devrimin belirgin bir fikirler sistemi üzerinde yükselmesini engellemiştir. Başka bir deyişle, 1956 Devrimi'nin fikirleri belirli bir fikirler sistemine, bir teorizasyona değil, Macaristan'ın siyasi, ekonomik ve toplumsal yaşamından kaynaklanan bir dizi özgül talebe dayanmaktadır: basın özgürlüğünün sağlanması, çok partili siyasal yaşama geri dönüş, işçilerin ekonomik durumunun ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi, büyük ölçekli üretimde kamu mülkiyetinin korunması, SSCB ile ilişkilerin "eşitlik" temeline oturtulması... Bu özgül talepler kimi zaman sosyalizm perspektifinden, kimi zamansa yalnızca pratik gereksinimler çerçevesinde, 1945-48 arasının sınırları ve çerçevesi belirsiz koalisyonlar dönemine atıf yapılarak dile getirilebilmiştir. Söz konusu taleplerin Hristiyan demokratlardan komünistlere, "küçük toprak sahipleri" hareketinden sosyal demokrat partiyeye uzanan geniş bir siyasi yelpaze tarafından savunulması da bu şekilde mümkün olmuştur. 1968 Çekoslovakya olaylarında ve 1989 dönüşümlerinde ise siyasi talepler çok daha belirgin bir şekilde dile getirilmektedir: 1968'de "insancıl sosyalizm" olarak özetlenebilecek bir fikirler dizisi, 1989'da ise sosyalizmin tasfiye edilerek liberal demokrasiye geçiş yapılması ilkesi, siyasi taleplerin ve stratejilerin iç tutarlılığına sahip ve belirgin çerçeveler içinde oluşturulmasını sağlamıştır.

66 Polonya'da *Solidarność* (Dayanışma) sendikasının Jaruzelski yönetimi ile görüşmelerde oynadığı rol, işçi sınıfının Polonya'daki geçiş sürecinde etkin bir özne olduğu fikrini akla getirebilir. Bununla birlikte, 1980'lerin başında işçi sınıfının geniş bir kesimini bünyesinde toplayan ve geniş bir kitleyi mobilize edebilen *Solidarność*, 13 Aralık 1981'de başlayan sıkıyönetimin ardından büyük ölçüde güç kaybetmiş, buna bağlı olarak kitle tabanının önemli bir kısmını da yitirmiştir. 1989'a gelindiğinde *Solidarność* işçi sınıfının bütününe temsil etmekten uzak bir oluşum konumundadır.

Sonuç

1956 Macar Devrimi'nin özel olarak Orta ve Doğu Avrupa tarihi için ve genel olarak işçi sınıfı mücadeleleri tarihi için taşıdığı anlam, kitlelerin devrim sırasında oynadığı rolün öneminden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, 1956 Devrimi, 1953 Çekoslovakya ve Doğu Almanya isyanlarının aksine, salt işçi hareketliliğine dayalı bir olay değildir, aksine, büyük ölçüde entelektüeller tarafından yönlendirilmiştir.⁶⁷

İşçi sınıfının iktidarının ifadesi olma iddiasındaki bir rejim tarafından yönetilen Macaristan'da entelektüellerin, öğrencilerin ve işçi sınıfının kitle-sel hareketlenmesiyle başlayan 1956 Devrimi'nin büyük ölçüde "kendiliğinden" bir nitelik taşıması, aynı zamanda devrimin sınırlarını da çizmiştir. Devrimin çeşitli özneleri tarafından dile getirilen talepler esas itibariyle konjonktürel bir nitelik taşımaktaydı. Söz konusu taleplerin sosyalizmle ilişkilendirilmesi de yalnızca belirli durumlarda ve devrimin belirli aktörleri tarafından yapılmaktaydı; bir öncü kuvvetin var olmaması ve kitlelerin üzerinde anlaştığı tek isim olan Imre Nagy'nin olayları yönlendirmekte son derece çekimser kalması da devrimin fikirlerinin pratik seçenekler düzleminde kalmasına yol açıyordu. Bu şartlar altında, 1956 Devrimi'nin başarıya ulaşması durumunda Stalinist rejimin kalıntılarını tasfiye ederek özyönetime dayalı bir *sosyalist sistemin* temellerini atması düşük bir olasılıktı. Bununla birlikte, 1956 olayları, bir sosyalist ülkenin işçi sınıfının özörgütlenmeler kurarak devrime katılmasının mümkün olduğunu göstermesi ve Khruşçov'un destalinizasyon hamlesinin sığ niteliğini kanıtlaması bakımından önemini korumaktadır.

67 Bkz. Tamás Aczél ve Tibor Méray, *The Revolt of the Mind: A Case History of Intellectual Resistance Behind the Iron Curtain*, New York, Frederick A. Praeger, 1959.